

Didachè-Studiedagen over het Lucasevangelie dinsdag 21 augustus 2018

NICO RIEMERSMA

Lucas als geschiedschrijver

1. Over Lucas wordt vaak met *twee* woorden gesproken: hij wordt aangeduid als historicus en ook als theoloog. Dat is niet verbazingwekkend, als je naar het evangelie kijkt, waarin Lucas zich eerst in de proloog (1,1-4) als historicus manifesteert en zich in zijn eigenlijke vertelling (1,5-24,53) 'theoloog van de heilgeschiedenis' toont. De vraag die in mijn lezing centraal staat, is: hoe verhouden die twee zich tot elkaar?
2. Lucas wordt niet door iedereen als een geschiedschrijver gezien. Er zijn ook onderzoekers die het Lucasevangelie tot het genre van de biografie rekenen, en Lucas als biograaf zien.
3. Hoe functioneert het begrip 'geschiedschrijving' in de klassieke oudheid. Geschiedschrijving werd in de oudheid veel meer als een literaire kunst gezien. Men maakte gebruik van alle retorische middelen. De geschiedschrijving kende een variëteit aan literaire vormen. Maar dat betekende niet dat men niet naar historische zorgvuldigheid streefde.
Rond Lucas speelt de vraag of we met hellenistische dan wel met joods-oudtestamentische historiografie van doen hebben. En er is discussie wat de aard is van Lucas' geschiedschrijving. Is het 'tragic history' (zo Doohee Lee), 'apologetic historiography'? (zo Gregory Sterling) of 'Institutionsgeschichte' (zo Hubert Cancik)? Een antwoord op *die* vraag kan pas volgen, nadat we de proloog nader bestudeerd hebben.
4. In het spreken over Lucas als geschiedschrijver speelt de proloog (Luc. 1,1-4) een belangrijke rol.

Vertaling

- 1 (a) Aangezien velen getracht hebben
(b) een verhaal op te stellen over de onder ons volbragen [= voltooid] gebeurtenissen,
- 2 (c) zoals ons hebben overgeleverd zij die vanaf het begin ooggetuigen [waren]
en dienaren van het woord geworden zijn,
- 3 (a') scheen het ook mij [goed], die alles van meet af aan nauwkeurig heb nagegaan
(b') om u hieropvolgend te schrijven, hooggeachte Theofilus,
- 4 (c') opdat u zich vergewist over de woorden die u zijn gerapporteerd,
van de zekerheid [= het zekere verhaal].

Ik schenk vooral aandacht aan die elementen uit de proloog die bijdragen aan het beeld dat we in het Lucasevangelie met een historiografisch werk van doen hebben. Dat zijn in het bijzonder de Griekse woorden: (a) πράγματα, dat de betekenis heeft van 'gebeurtenissen' (W.C. van Unnik) en niet 'zaken' (L.C.A. Alexander) en (b) αὐτόπται = 'ooggetuigen', van groot belang voor de (historische) betrouwbaarheid.

5. Van welke aard is Lucas' historiografie? Daarvoor is aandacht nodig voor de slotzin, meer in het bijzonder voor het allerlaatste woord van de proloog: ἀσφάλεια. Dit Griekse woord moet niet met 'betrouwbaarheid' vertaald worden, maar met 'zekerheid'. Theofilus is blijkbaar onzeker ... door de 'vele' verhalen. Diverse exegeten (Karl Löning en Vernon Robbins) hebben erop gewezen dat Lucas met ἀσφάλεια een begrip uit de juridische wereld gebruikt. Ze verwijzen o.a. naar Handelingen 21,15-22,29. Lucas wil Theofilus zekerheid schenken. Met ἀσφάλεια verwijst hij naar zijn eigen verhaal! Het doel van zijn geschiedschrijving is: 'opdat u zich vergewist over

de woorden die u hebben geïnformeerd over de gebeurtenissen, van het zekere verhaal.' Het moge duidelijk zijn, het Lucasevangelie mag dan of gezien worden als *vita* of als *historia*, in beide gevallen zien Löning en Robbins een verband met een derde genre, en wel dat van de *apologia*, een rede waarin men zich verdedigt. Ik zou dan ook in antwoord op de beginvraag zeggen dat we met apologetische geschiedschrijving van doen hebben.

6. Een punt met betrekking tot de proloog hebben we nog laten liggen. Dat is dat de prachtig geformuleerde eerste zin (1,1-4) niets typisch christelijks bevat (zo Van Unnik al): (a) Lucas gebruikt een heel algemeen, breed begrip: 'gebeurtenissen'. Het woord 'Jezus' noemt hij in zijn proloog niet! (b) Het woord 'voldragen' moet hier niet verstaan worden in het licht van de profetische belofte en vervulling, maar als 'voltooid'. Dit adjectief moet begrepen worden in relatie tot vanaf het begin' in 1,1 en heeft dan ook de betekenis van 'voltooid', liever nog, want plechtiger 'voldragen'. Het gaat om gebeurtenissen waarbij vanaf het begin tot het einde/de voltooiing ooggetuigen waren. (c) Lucas spreekt niet van apostolische 'getuigen', maar van 'ooggetuigen'. (d) Hij spreekt niet van 'katechetische' onderwijzing, maar van woorden die Theofilus 'gerapporteerd' zijn.
7. Na de profane proloog (1,1-4) begint de eigenlijke vertelling ('verhaal' in Luc. 1,1) (1,5-24,53). Niet alleen de exegeet, maar ook de 'gewone' lezer zal daartussen een stijlbreuk ervaren. Lucas lijkt van een 'historische' (hellenistische) proloog naar een 'theologische' (joods-oudtestamentische) vertelling om te schakelen. Het roept de vraag op hoe deze omschakeling is te duiden. Wat opvalt, is dat in de proloog alle 'theologie' ontbreekt. En dat doet Lucas mijns inziens expres. Hij gebruikt de stijl van de proloog uit de hellenistische historiografie, omdat hij een breed, hellenistisch publiek wil bereiken. Dan moet je niet onmiddellijk zagezegd theologisch inzetten, zoals Marcus dat wel doet met zijn openingszin (Mar. 1,1), lijkt mij de redenering van Lucas te zijn. Op dat spoor van de hellenistische ('innergeschichtliche', respectievelijk immanente) geschiedschrijving gaat Lucas toch niet door in zijn vertelling (δύγησις). De reden daarvan lijkt mij te zijn dat Lucas van mening is dat je Jezus niet goed in het vizier krijgt wanneer je hem alleen 'vanaf beneden' (= innergeschichtlich' of 'innerweltlich') schetst. Hij laat in en met zijn vertelling (1,5-24,53) zien dat hij deze Jezus alleen maar recht kan doen door hem in de *joods-oudtestamentische* historiografische traditie te plaatsen. De *hellenistische* historiografische traditie is daarvoor niet geschikt, niet de seculiere versie, maar helemaal niet de religieuze versie (met zijn heidense goden zoals Zeus). En ook daar kunnen we het niet bij laten, want wat Lucas *ad ultimum* wil laten zien is dat Jezus gezien moet worden als de Christus, die de vervulling van de Schriften is (24,44-49). Want dat typeert hem het allermeest, zoals Lucas Theofilus en ons als lezers in zijn slothoofdstuk wil laten horen. Dit lijkt mij de reden te zijn van Lucas' omschakeling: beginnend met zich te positioneren in de hellenistische historiografische traditie om te vervolgen en te eindigen in de joods-oudtestamentisch (historiografische) traditie, omdat je over Jezus anders veel te weinig zou zeggen.

NICO RIEMERSMA (1954) studeerde theologie aan de Vrije Universiteit, Amsterdam (hoofdvak: Oude Testament). Hij is predikant in Den Haag, geassocieerd onderzoeker aan de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam/Groningen) en docent NT aan de cursus Theologie voor Geïnteresseerden in Den Haag. Als oprichter en secretaris is hij verbonden aan de Lucaswerkplaats, een studiegroep over Lucas-Handelingen van Nederlandse en Vlaamse onderzoekers.

In 2016 promoveerde hij aan de Universiteit van Tilburg op een proefschrift getiteld: 'Aan de dode een wonder gedaan. Een exegetisch-hermeneutische studie naar de dodenopwekking in Lucas 7,11-17 in relatie tot 1 Koningen 17,17-24 en Vita Apollonii IV,45 (ACEBT Sup. Series 14, Bergambacht: ZVM 2016).

Recent verscheen zijn boek 'Het Lucasevangelie onder de loep. Opbouw, stijl en theologie' (Middelburg: Skandalon 2018). Zijn website: www.nicoriemersma.nl